

Науково-дослідна робота майбутніх педагогів з проблем культури української мови та методики її викладання в закладах освіти (Матеріали II студентсько-викладацького науково-методичного семінару, 30 березня 2010 р.). — Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2010. — 141 с.

Підгурська В.Ю.,
асистент кафедри
філології і лінгводидактики

Роль лінгвістичних курсів у формуванні етикетного мовлення майбутніх класоводів

Сучасний викладач при вивченні дисциплін лінгвістичного спрямування, таких, як "Сучасна українська мова", "Основи культури і техніки мовлення", "Українська мова професійного спрямування" має робити акцент на підготовці самобутньої мовної особистості, яка має значний словниковий запас, засвоїла головні норми літературного мовлення, здатна вільно виражати свої думки і є носієм високої мовної культури. Саме культура мовлення педагога віддзеркалює його професійні знання, вихованість, уміння висловлювати думки, дотримуватись етичних норм спілкування й ін. Культуру мовлення педагога важко уявити без дотримання мовного етикету, що є невід'ємною частиною педагогічного спілкування. Загалом етикет – це зведення норм і правил поведінки, прийнятих у відповідній спільності людей. Мовний етикет, за визначенням А.Коваль, – сукупність "словесних форм ввічливості, прийнятих у певному колі людей, у певному суспільстві, у певній країні"[1, с.12]. Саме ввічливість вважається основою спілкування. Український мовний етикет презентує повний спектр ввічливості та гречності у спілкуванні: це слова привітання, прощання, звертання, подяки, прохання, відмови, поздоровлення, вибачення, побажання, запрошення, похвали тощо.

Мовний етикет педагога складається з правил мовленнєвої поведінки у спілкуванні з колегами, учнями, їхніми батьками. Він вимагає від вчителя поводитися відповідно до соціально, культурно й історично сформованих моделей у типових ситуаціях спілкування і взаємодії вчителя та учнів. Педагог повинен володіти нормативним, правильним мовленням, різноманітними словесними формулами, умінням будувати власні усні й письмові висловлювання, послуговуватися правилами мовленнєвої поведінки в типових ситуаціях спілкування. Отже, формування навичок культури спілкування не повинне обмежуватись епізодичними вправами і завданнями – воно потребує розвитку і вдосконалення протягом вивчення всіх курсів лінгводидактичного спрямування. На заняттях із "Сучасної української мови" при вивченні розділів "Фонетика. Орфоепія" слід зупинитися на фонетичній стороні усного етикетного мовлення – правильній артикуляції, наголошуванні слів, відповідній інтонації, дикції, темпі мовлення, силі звучання, тембрі. Вивчаючи розділ "Морфологія", потрібно ознайомити студентів із правилами використання займенників у сфері етикетного спілкування, іменників, що називають осіб,

вживання кличного відмінка тощо. При вивченні теми "Стилі української мови" не можна не зупинитися на виборі синтаксичної побудови речень відповідно до стилів мовлення та ситуації спілкування, а під час опрацювання розділу "Фразеологія" студенти повинні засвоїти знання етикетної фразеології, уміння користуватися її засобами, що є невід'ємною ознакою високої мовленнєвої культури.

Так, під час опрацювання теми "Культура мовлення вчителя" ("Українська мова професійного спрямування") слід ознайомити студентів зі стандартними ситуаціями професійного спілкування, в яких насамперед необхідно дотримуватися мовного етикету. Це привітання, звертання, педагогічне зауваження, похвала, вибачення, порада, прощання тощо.

Перше враження про вчителя складається з того, наскільки щиро і привітно він вітається, тому що діти підсвідомо орієнтуються на свої почуття під час привітання. Уміле послуговування етикетними формулами привітання стимулює учасників взаємодії до співпраці в класі, що спрямована на досягнення оптимального навчального результату. Учитель одержує позитивну настанову на взаєморозуміння з учнями і навпаки.

Розглянемо типові формули привітання:

1. Нейтральна формула привітання: *"Добрий день!", "Доброго ранку!", "Здрастуйте!"*.
2. Привітання + висловлювання, що оптимізують процес спілкування: *"Доброго ранку! Радий вас бачити. Сьогодні у нас надзвичайно цікава тема уроку..."; "Здрастуйте, бачу у вас гарний настрій, і ви налаштовані на сприйняття нового матеріалу.."*
3. Привітання + висловлювання, що заохочують до дії: *"Доброго дня! Налаштуйтеся на серйозну роботу!"; "Доброго ранку! Перевірте готовність робочих місць. Розгорніть зошити!"*.
4. Привітання + репліки, що гальмують увагу учнів: *"Добрий ранок! Бачу, що у половини класу немає альбомів! Навіщо ви ходите до школи — не розумію!"; "Здрастуйте! Вчитель уже в класі. Ще довго будете вовтузитися?"*.

Вчитель має пам'ятати, що використання формул, які гальмують увагу учнів, негативно позначаються на результатах спільної діяльності. І якщо подібні словесні формули повторюється на кожному уроці, то важко сподіватися на створення сприятливої атмосфери для співпраці.

Щоб привернути увагу учнів до змісту пропонованого матеріалу та забезпечити результативну взаємодію, вчитель початкових класів повинен обирати форму звертання, притаманну саме цій віковій категорії. До дітей варто звертатися на ім'я переважно в пестливій формі: *Даринко, Тетяно, Наталочко, Катруся, Петрику, Івасику, Дмитрику* тощо. Звертання, як етикетні формули, можуть забезпечити вчителю настанови як на позитивний контакт, так і на такий, що призводить до комунікативних невдач:

1. Нейтральні формули звертань: *"Учні!", "Діти!", "Хлопчики й дівчатка!"*.

2. Звертання + висловлювання, що оптимізують процес спілкування: *"Любі діти! Ви сьогодні добре попрацювали!"*; *"Хороші мої! Навчати вас – одне задоволення!"*.
3. Звертання + висловлювання, що заохочують до дії: *"Діти! Ви на правильному шляху..."*; *"Учні! Це дуже цікава думка, продовжуємо працювати в цьому напрямку..."*.
4. Звертання, які призводять до комунікативних невдач: *"Ледарі!"*, *"Бовдурі!"*, *"Дурні!"*, *"Теленні!"*, *"Неуки!"*. Такі звертання порушують норми професійної етики. Окрім того, учні початкових класів найбільше схильні до наслідування і можна бути певним, що ці "небажані" звертання одразу поповнять їх словниковий запас.

У професійній діяльності педагога з метою ефективного спілкування важливо опанувати жанр педагогічного зауваження, за використання якого не принижуватиметься особистість учня і не виникатиме комунікативної напруги. Педагогічні зауваження поділяються на зауваження із позитивною оцінкою (похвала) і негативною оцінкою (засудження). Етикетні формули похвали спрямовані на позитивний результат, на високу комунікативну взаємодію, використання таких словесних формул на уроці створює можливість для встановлення у класі дружніх стосунків з учнями:

1. Нейтральні формули похвали: *"Молодчинка!"*, *"Молодець!"*, *"Розумниця!"*.
2. Похвала + висловлювання, що заохочують до дії: *"Молодець! Продовжуй так і надалі працювати!"*; *"Розумник! Сподіваюсь, ти справишся і з наступним завданням!"*.
3. Розгорнуті висловлювання-стереотипи похвали: *"Молодці! Мені приємно, що ви такі активні!"*; *"Розумнички! Ваші батьки будуть вражені результатами роботи!"*.

Етикетні формули зауваження (засудження):

1. Нейтральні формули зауваження: *"Сядьте як слід! Відкрийте зошити, уважно слухайте..."*; *"Прошу слухати мене уважно..."*; *"Спробуйте ще раз. Необхідно уважно подивитися"*; *"Діти, чого ви не слухаєте?"*
2. Зауваження + висловлювання, що оптимізують процес спілкування: *"Я вірю, наступного разу ти справишся з завданням!"*; *"Не хвилюйся! Всі роблять помилки"*; *"Правильно, але потрібно конкретизувати..."*.
3. Зауваження що мають гальмівний вплив на процес комунікації: *"Скільки разів тобі можна повторювати!"*; *"Жахливий клас! Як з вами працювати?"*; *"Ну що, нічого не зробив? Цього слід було очікувати!"*;

"Все, що ти зробив, нікуди не годиться!". Такі зауваження унеможливають досягнення комунікативної мети. Щоб досягти взаємопорозуміння з учнями, вчитель мусить уникати скептицизму, нестриманості, недовіри чи сумніву в позитивних якостях дітей, навіть якщо вони погано вчаться, порушують дисципліну. Мовленнєва взаємодія вчителя з учнями має вибудовуватися на засадах рівноправності, взаємоповаги та моральності партнерів.

Заключна фаза комунікативного акту – прощання. Прощальні етикетні формули теж можуть мати як оптимістичний, так і гальмівний вплив на комунікативний процес:

1. Нейтральні формули прощання: *"До побачення!", "До зустрічі!", "Всього найкращого!"*.
2. Прощання + висловлювання, що оптимізують процес спілкування: *"До побачення! Було приємно з вами працювати!"*; *"До зустрічі! Ми чудово провели час!"*.
3. Прощання, що мають гальмівний вплив на процес комунікації: *"До побачення! Ми тільки згаяли час!"*, *"До побачення! Урок пройшов даремно"*.

Основи формування мовленнєвої культури молодших школярів закладаються вчителем початкових класів, саме тому потрібно забезпечити належний рівень мовленнєвого розвитку студентів педагогічних факультетів. Студенти, які приходять в школу на педагогічну практику, повинні досконало володіти українським мовленнєвим етикетом, тому що особистий приклад вчителя сприятиме виробленню в учнів навичок мовної культури спілкування. "Саме у початковій школі закладаються не тільки основи акуратності, охайності, а й ввічливості, точності, прищеплюються гарні манери, правила поведіння серед людей на вулиці та у громадських місцях, культура спілкування, вміння жити в колективі" [2, с.52].

Список використаних джерел і літератури

1. Коваль А.П. Ділове спілкування: Навч. посіб. – К., 1992. – 185 с.
2. Кочан І.М., Токарська А.С. Культура рідної мови: Зб. вправ і завдань. – Л., 1996. – 232 с.
3. Стахів М. Український комунікативний етикет: Навч.–метод. посіб. – К.: Знання, 2008. – 245 с.